

Schoon schip maken als rechtspraak op de alevitische *cem*¹

Wibo van Rossum

“In deze *cem* moet verzoend worden. Anders, als ze niet met elkaar verzoenen, dan zullen we deze drie mannen eruit zetten. Dat is ons oordeel.”

de *dede*

De drie mannen moeten verzoenen, en doen ze dat niet, dan worden ze verwijderd – het is niet bepaald de toon en terminologie van een bemiddelaar die partijen in een conflict nader tot elkaar probeert te brengen. Een bemiddelaar faciliteert of evalueert, maar geeft geen definitief oordeel en gaat overigens zo lang met zijn bemiddelingspoging door tot partijen afhaken (of het conflict hebben bijgelegd). Het oordeel van de *dede* (spreek uit *dèdè*) dat verzoening verplicht is, lijkt echter net zo min op dat van een rechter. Een rechterlijk oordeel heeft betrekking op het voorgelegde conflict en niet op een ‘verzoening’ tussen partijen. Een *dede* is op de *cem* (spreek uit *dzjem*), de ceremonie van Turkse en Koerdische alevieten, echter niet geïnteresseerd in het conflict. Zijn aandacht is gericht op verzoening. Zodra de term ‘verzoening’ opduikt en bovendien uit observaties duidelijk is dat een *dede* geen beslissing aan partijen oplegt, komt de gedachte op dat het ‘dus’ geen rechtspraak betreft en daarom waarschijnlijk toch eerder als bemiddeling is te aan te merken. De gedachte hierachter is dat met de gangbare begrippen op het gebied van conflictbemiddeling en -beslechting² – die het hele terrein van buurtbemiddelaars tot aan rechters trachten te bestrijken – een begrip en een theoretisch kader voorhanden zal zijn waarmee ook het gebeuren op de *cem* te plaatsen is.

Schoon schip maken op de *cem*, zo zal in dit artikel duidelijk worden, is geen bemiddeling. De *dede* heeft geen enkele aandacht voor de achterliggende belangen of motieven van partijen en zoekt ook niet naar een gemeenschappelijk belang – wat belangrijke kenmerken van bemiddeling zijn. Het gebeuren

---

1 Met dank aan Kenan Furat, Müslüm Polat en Agnes Schreiner voor commentaar op eerdere versies van dit artikel.

2 Conflict*beslechting* zou gereserveerd kunnen worden voor de rechter, die bevoegd is om een oordeel in een zaak aan partijen op te leggen en daarmee het conflict zou beslechten (terwijl een bemiddelaar alleen bemiddelt in het conflict). De term heeft derhalve een enigszins juridische *bias*, omdat het sociale conflict na een rechtszaak vaak helemaal niet is beslecht. Daarom zou bemiddeling, waar conformiteit aan de uitkomst wellicht hoger ligt dan bij rechtspraak, misschien eerder als conflict*beslechting* aangemerkt moeten worden.

op de *cem* is evenmin als rechtspraak aan te merken. Kennelijk onttrekt het zich aan de begrippen die aan gangbare vormen van conflictbeslechting zijn ontleend, maar dat is natuurlijk geen uitzondering. De rechtsantropologie brengt regelmatig gevallen aan het licht die om een eigen terminologie vragen en die alleen op onderdelen in het gevestigde kader ondergebracht kunnen worden.³ Het is daarom beter om dat kader bij rechtsantropologisch onderzoek links te laten liggen. Omdat het naar het idee van alevieten zelf om hun eigen recht en rechtspraak gaat, zullen we het schoon schip maken op de *cem* als ‘alevitische *cem*rechtspraak’ moeten opvatten.

Schoon schip maken komt net zo vaak wel als niet op de *cem* voor; soms komen op een *cem* met 75 aanwezigen vier of vijf zaken aan de orde, op een andere met 200 of meer mensen geen enkele. Een *cem* wordt gehouden ‘omdat het de traditie is’ of ‘omdat het onze cultuur is’, maar niet om conflicten te beslechten. Als er echter een conflict is en partijen zijn aanwezig, dan zullen ze op de *cem* moeten verzoenen. De *cem* wordt door alevitische verenigingen in Nederland ($\pm$ 20) en Duitsland ($\pm$ 80) meestal maar één keer per jaar georganiseerd. In Turkije is het in de meeste steden niet anders. Alleen in grote steden als Istanbul en Ankara en in enkele kleine dorpen wordt wekelijks een *cem* gehouden. Op alle *cems*, of ze nu als ‘traditioneel’ worden gepresenteerd of voor de publieke uitstraling worden gedaan, worden de aanwezigen uitgenodigd om met grieven over andere aanwezigen of met uitstaande schulden naar voren te komen. In interviews zeggen oudere alevieten dat het nooit anders is geweest.

In de meeste zaken die ik in Nederland, Duitsland en Turkije heb gezien en op video heb vastgelegd om te beschrijven en te (laten) vertalen, neemt de behandeling van de zaak en de verzoening slechts enkele ogenblikken in beslag. Als aanwezigen een conflict ‘aanbrengen’ door op de uitnodiging van de *dede* naar voren te komen, komen ze blijkbaar om te verzoenen. De meeste zaken die ik heb geobserveerd, duurden niet langer dan enkele minuten.

Om duidelijk te maken dat de *cem*rechtspraak geen bemiddeling is, zal ik hieronder één van de zaken bespreken die ik op een *cem* in Nederland heb geobserveerd. Voor het gemak noem ik hem de zaak van de ‘Belediging tijdens de vergadering’. Hij is a-typisch, wat mij de gelegenheid geeft om uitgebreid op gedragingen van de *dede* en van partijen in te gaan en te analyseren waarop alle energie is gericht die in deze zaak wordt gestoken. De zaak in dit artikel is uitzonderlijk omdat hij tot ergernis van de *dede* en tot ongeduld van

---

3 Een kleine greep uit bekend materiaal: Robert Hayden (1999) blijft de eigen vorm van conflictbeslechting onder Indiase nomaden ‘Nandiwallah panchayat’ noemen; Marianne Nielsen onderzocht de ‘Navajo Peacemakers’ die zij expliciet onderscheiden wil zien van moderne vormen van ADR (Nielsen 1999); Agnes Schreiner schrijft over de ‘Togolese vorstenrechtspraak’ en gebruikt als theoretische term ‘ceremoniële rechtspraak’ (Schreiner 1990: 85); Nancy Williams volgt de terminologie van de ‘clan moot’ waar het gaat om het eigen conflictbeslechtsmechanisme onder Yolngu (Aboriginal) in Australië (Williams 1987: 49).

aanwezig en meer dan een kwartier in beslag nam. Dat is niet de bedoeling, zo verzekert men mij keer op keer; de voortgang van de *cem* moet niet opgehouden worden met eindeloos heen en weer gepraat. Juist door het contrast is af te leiden dat de gang van zaken die ik het meeste heb geobserveerd – verzoenen in een oogwenk – normaal is en door alevieten als normaal beschouwd wordt. Voldoende is dat partijen even kort zeggen wat het conflict inhoudt, waarna zij snel het teken van verzoening doen: een korte rite volstaat. Het geval is overigens om een tweede reden a-typisch: het is de enige door mij geobserveerde zaak waarin een partij de *cem* verlaat zonder verzoening.⁴

Ik geef de zaak hieronder in zijn geheel weer en sta bij onderdelen telkens stil om aan de hand van literatuur over bemiddeling en met kennis van gegevens uit interviews, enkele kanttekeningen te maken. Met mijn interpretaties sluit ik zo dicht mogelijk aan bij de interpretaties van alevieten.

1. De zaak van de ‘Belediging tijdens de vergadering’

Het is de eerste zaak die wordt ‘aangebracht’. Op de vraag van de *dede* of er onder de aanwezigen (ongeveer 200 mannen, vrouwen en kinderen) iemand is ‘die anderen uit de weg gaat, die iets verschuldigd is, die iets te eisen heeft’, steekt een man zijn hand op.

Eerste deel van de zaak

Dede (D): Een van onze *can*⁵ stak zijn hand op. Je komt hier, doet *niyaz*⁶ en staat klaar. (De man die zijn hand opstak loopt naar voren en

4 Ook in interviews komt naar voren dat verzoening regel is. De dag van de *cem* wordt door alevieten als een soort feestdag gezien waarop men zich van de goede kant laat zien. Bovendien weet men dat verzoening verplicht is als men eenmaal de *cem* bijwoont, dus als men er naartoe gaat, is men in principe bereid om te verzoenen.

5 Ik laat het woord *can* en het meervoud *canlar* onvertaald. Het heeft verschillende betekenissen, waaronder monnik en ordegeestelijke, ziel, leven, (levens)kracht, hart, persoon, mens, mensenleven, mensenziel en dierbare, intieme vriend. Voor alevieten slaat de term *can* niet alleen op de kameraadschappelijke verhoudingen van ‘wij alevieten’, maar ook op de liefdevolle verhouding tussen aleviet en God.

6 *Niyaz* houdt in dat degene die de lege plek in het midden van de ruimte betreedt of verlaat, aan de rand van die lege plek of vlak voor de *dede* op zijn knieën voorover buigt en driemaal de grond of zijn handen kust onder het uitspreken van ‘Allah Mohammed Ali’. Zoals met alle rituelen het geval is, lopen de interpretaties ervan uiteen: het is respect voor de autoriteit van de *dede*, het is respect voor Ali die met de *dede* aanwezig is, het is respect voor de plek waar de *dede* zit, het is het aanroepen van Allah, enzovoort (zie o.a. Mélikoff 1998: 198). *Niyaz* is niet alleen verplicht op het moment van de rechtspraak, maar is altijd verplicht voor iedereen die de lege plek

doet *niyaz*; wvr) Maak je dan klaar voor de berechting, sta maar op. Je kunt spreken?

A: (knikt ja)

D: Over wie ...

A: Over B en C. Ik wil mijn schuld of straf weten en ik wil hier met hen verzoenen.

D: Je wilt verzoenen, dat is zeer goed. Het is al eerder aan de orde geweest: We zeiden dat we geen Perfecte Mens met wonderkracht zijn die geen ruzie kunnen maken. Wij zijn echter ook geen kwaadwillenden die geen vrede kunnen sluiten.

Zijn onze broeders B en C ook hier? Wie zijn ze? Als ze hier zijn, dan moeten ze komen. ... (B komt aanlopen; wvr) B komt en doet *niyaz*. Wie is die andere?

A: C.

D: Waar is onze vriend C? Kom *can*. (C komt aanlopen; wvr) Jullie (de aanwezigen; wvr) kunnen ontspannen zitten. (Tegen C:) Het is goed mijn dierbare, doe eens *niyaz*. Dat is bedoeld voor alle aanwezigen.

Lieve *canlar*, er is blijkaar wat wrijving. Een hart wordt natuurlijk boos op diegene van wie men iets goeds kan verwachten. Maar in deze *cem* moet verzoend worden. Anders, als ze niet met elkaar verzoenen, dan zullen we deze drie mannen eruit zetten. Dat is ons oordeel. Maar ik heb zojuist al gezegd: dit zijn menselijk situaties, mensen kunnen boos worden op elkaar. Het belangrijkste is nu dat het niet een zwaar probleem is. Als het probleem te lang duurt en voor de gemeenschap vervelend is, dan verzoenen we hier. Daarna worden we met ons vieren (de *dede* plus de drie mannen; wvr) weer één lichaam om thuis deze zaak verder af te handelen. Sommigen begrijpen deze verzoening verkeerd. Wanneer jullie verzoenen dan zal degene die de verzoening vraagt de anderen samen met hun familie bij hem thuis uitnodigen. Ze zullen samen zijn, eten en thee drinken. Ze zullen samen met hun familie deze broeders weer naar hun huis terugbrengen. Het zal flink wat moeite kosten om deze kostbare inspanning te verrichten, dit samen eten en thee drinken, maar tegelijk zult u zich met elkaar verzoenen. Maar jullie zijn allemaal wijze mensen.

Voor deze gemeenschap, voor de *dede*, bespreken jullie het met elkaar. (Tegen C:) Je mag spreken.

Kanttekeningen 1

Als we de zaak even stopzetten kunnen we er met behulp van de begrippen uit de literatuur over rechtspraak en bemiddeling een aantal elementen uitlichten.

---

betreedt en weer verlaat. Het gaat dus niet om – wat gedacht zou kunnen worden – het afleggen van een eed.

Als eerste is duidelijk dat de *dede* zich, net als bij rechtspraak en bemiddeling het geval is (Kocken 1999: 83-84; Peper & Hogenhuis 2000: 16), opstelt als een neutrale of onpartijdige derde die het gesprek over het conflict in ordelijke banen leidt. De *dede* neemt de leiding op zich. Hij praat op een rustige toon en neemt de tijd om enige zaken uit te leggen, en hij wijst erop dat de aanwezigen toch allemaal een goed hart hebben en dat conflicten nu eenmaal tot het normale bestaan horen. Hij zegt tegen partijen wat ze moeten doen, waar ze moeten gaan staan en wanneer ze mogen spreken.

Niet zichtbaar maar wel relevant is het gegeven dat een *dede* niet door partijen wordt gekozen, maar 'in functie' handelt. Kenmerkend voor rechters is dat zij voor de professie 'geselecteerd' zijn (mede op basis van een minimum opleiding) en voor het leven worden benoemd (Aubert 1967: 42). Bemiddelaars kunnen een cursus of een speciale opleiding hebben genoten (maar dat is niet noodzakelijk) en worden door partijen voor de bemiddeling in een specifiek conflict gekozen. Een *dede* is echter een religieuze autoriteit die als enige een *cem* mag houden en zijn positie is (enige uitzonderingen daargelaten) erfelijk.⁷ Het is dus al niet mogelijk om iemand tot *dede* te kiezen, daarnaast kan niet gezegd worden dat de alevieten die de *cem* bezoeken de *dede* als bemiddelaar 'kiezen'. In dorpen in Turkije en bij sommige verenigingen in Duitsland heeft men een eigen *dede* ("onze dede"), die dus niet voor het conflict gekozen wordt. In Nederland en Duitsland komt het vaak voor dat het bestuur van de vereniging speciaal voor de *cem* een *dede* uit Turkije of (elders uit) Duitsland haalt. De aanwezigen weten in zo'n geval meestal wel de naam van de *dede* die de *cem* houdt, maar ze hoeven hem niet te kennen en persoonlijk met zijn komst in te stemmen. Hoewel een *dede* derhalve niet als bemiddelaar voor een conflict wordt gekozen, aanvaardt men de *dede* anderzijds wel vrijwillig: het bijwonen van de *cem* is geen verplichting.⁸

Laat ik de zaak vervolgen. De vraag of dit gebeuren op de *cem* als bemiddeling gezien moet worden, waarbij de *dede* zoekt naar de achterliggende belangen en persoonlijke motieven van partijen bij het conflict, kan na het weergeven van een wat langer fragment worden opgepakt. In het volgende deel van de zaak 'Belediging tijdens de vergadering' worden de contouren van het conflict enigszins duidelijk, maar ze worden door de *dede* noch door partijen expliciet gemaakt. A geeft aan dat hij beledigd is omdat hij door C in het openbaar van een bestuursvergadering werd weggestuurd, waar hij volgens een afspraak met de voorzitter alleen even zou komen om iets aan de orde te stellen. De belediging van C aan het adres van A verliezen we echter uit het zicht als C inbrengt

---

7 Zie voor meer informatie over de (verschillende soorten) *dede*: Van Rossum 2002. Overigens is niet alleen de positie van de *dede* erfelijk, ook het aleviet zijn is erfelijk. Alevieten kennen derhalve geen zending of bekering.

8 Het bestuur en de *dede* zijn wel trots op een goed gevulde zaal, maar in geen van mijn interviews komt naar voren dat alevieten een sterke sociale druk voelen om op de *cem* aanwezig te zijn.

dat A zijn rituele verwante (zijn *kivra*) heeft beledigd. Omdat het om zijn verwante gaat, is ook C en volgens C ook de *dede* geraakt.

Tweede deel van de zaak

C: Eigenlijk is er niets tussen ons.

A: Kan ik wat zeggen?

D: Natuurlijk, alleen, wanneer jullie met elkaar in gesprek zijn dan moeten jullie naar elkaar luisteren. Jullie moeten elkaar niet onderbreken.

A: Wat betekent het als 15 mensen op een vergadering van het bestuur aanwezig zijn, en een van hen zegt tegen een ander: 'verlaat de ruimte' en 'wegwezen hier'?

C: Dat kan gebeuren. Je had immers op die (bestuurs)vergadering niets te zoeken of te doen!

A: Maar het was afgesproken, en ik zou trouwens snel weer vertrekken. De voorzitter van die vergadering kan dat bevestigen.

D: Ja, er hoeft dus niet te lang over gepraat te worden, het is duidelijk: A is kwaad geworden omdat hij toch al zou gaan.

A (tegen de voorzitter): Zeg dat het zo is, voorzitter! Ik zeg het niet!

D: Maar C is ook boos geworden. Ik acht jullie hoog, maar jullie (A en de voorzitter) moeten hem (C) niet meer dwingen om fouten te maken. (Tegen C:) Maar je hoeft daar toch niet kwaad om te worden? Het is toch niet zo erg om bij die vergadering aanwezig te zijn?

De voorzitter van de vereniging, die schuin achter de *dede* zit: Je zou even komen en dan weer gaan. De bekentenis is gegeven. Maar de leider van vandaag is hier (hij bedoelt de *dede*; wvr).

Nadat A nogmaals heeft benadrukt dat hij van plan was om snel van de bestuursvergadering te vertrekken, brengt C een beschuldiging aan het adres van A in:

C: Oké *dede*. Laat ik het eerlijk zeggen: hij heeft mijn *kivra* (een rituele verwante; wvr) beledigd.

D: Wie?

C: Hij zelf.

Er wordt vervolgens luid door elkaar gepraat, waarop de *dede* onderbreekt.

D: Jullie moeten om beurten praten en jullie moeten niet zo met je handen bewegen. Ik wil deze zaak niet lang laten duren.

C: Als iemand mijn verwante heeft beledigd, dan beschouw ik dat als tegen mij gezegd. Dan zal ik voor mijn verwante zorgen.

De discussie gaat verder over de vraag of er al dan niet beledigende woorden gehoord zijn; verschillende aanwezigen staan op om iets te zeggen of roepen iets, maar het blijkt dat niemand een belediging in kwestie heeft gehoord ... Andere aanwezigen gaan zich luidkeels met de zaak bemoeien, waarbij zij zich voornamelijk tot C richten met woorden als ‘verzoen je!’ en ‘verzoenen is verplicht!’. Er komt wat geroezemoes op, waarop de ‘wachter’ (*gözcü*) die belast is met de taak om te zorgen voor een ordentelijk verloop van de *cem*, met zijn staf op de grond tikt. De *dede* onderbreekt dan de discussie en richt zich tot C.

D: Mijn dierbaren, we kletsen hier nu al twee uur. Wij hebben al gezegd: wij kunnen boos worden, woorden kunnen verkeerd begrepen worden ... Maar ze zeggen dat er geen sprake is van een belediging. Mijn broer, in deze *cem* wordt verzoend.

C: Degene die wil verzoenen, is iemand anders, dat ben ik niet. Wanneer mijn verwante wordt beledigd, dan betekent dat voor mij dat ook de *dede* is beledigd.

D: Ik heb het begrepen, lieverd. Maar nu zegt hij dat hij geen belediging heeft gehoord (wijst naar mensen; *wvr*), hij zegt dat hij het niet heeft gehoord, en hij zegt ook dat hij het niet heeft gehoord.

C: Oké, maar wat betekent volgens u “ik ben niet zoals Z”, is dat niet eerloos?

A: Ik heb niet gezegd dat hij eerloos is, maar ik zei dat men niet met hem samen kan zijn. Ik ben altijd direct tegen mensen, ik praat niet achter hun rug om.

C: Lieg niet!

D (met stemverheffing): Nu stemmen jullie in, in aanwezigheid van deze gemeenschap! Jullie zijn in deze *cem* en voor een *dede* als ingewijden opgetreden. Maar het kan nooit iemands bewuste bedoeling zijn om anderen te beledigen. Hier, in aanwezigheid van deze gemeenschap, zullen jullie verzoenen. Voor zover ik het heb begrepen, zijn er mensen onder jullie die taken hebben als bestuurders van de vereniging. Als ik jullie hier niet kan verzoenen ... dan moeten jullie geen verantwoordelijkheid op je nemen; niet hier in deze *cem*, maar ook niet bij de verenigingen. Als ik jullie als *dede* niet kan verzoenen op de weg die jullie geloven! Als jullie in aanwezigheid van deze gemeenschap niet kunnen verzoenen ... Ik heb een man laten verzoenen die zeven kogels schoot! Ik lieg het echt niet: het was in het dorp X en iemand die van dit dorp hier is, die weet dat het gebeurd is. Je zult verzoenen mijn kleine zoon. Tot nu toe heeft deze gemeenschap nooit zijn zaak bij de rechtbank afgehandeld. Jullie zijn kwaad geworden op elkaar, mijn dierbaren, maar nu gaan jullie verzoenen en daarna gaan jullie zitten. Tevens nodigen jullie elkaar voor de thee uit.

Kanttekeningen 2

Kijken we naar de gedragingen van de *dede*, dan zien we dat hij er niet op uit is om precies te bepalen wat er gebeurd en gezegd is. Hij richt zich niet op het conflict, maar tracht met het tonen van respect en achting en met het erkennen van beide standpunten partijen over te halen om zich met elkaar te verzoenen. Hij trekt bovendien het register van zijn eigen kwalificaties open door naar voren te brengen dat hij een man die zeven kogels schoot (iemand verwond of gedood heeft) heeft weten te verzoenen. Wat er ook is voorgevallen – daar draait het volgens de woorden van de *dede* om en daar wijzen ook de omstanders op – verzoenen is verplicht. Stel je immers eens voor dat je met een zaak als deze naar de (officiële) rechtbank zou moeten gaan! Nee, zegt de *dede*, wij handelen onze zaken zelf af – en er klinkt iets van trots door in deze uitspraak.

De woorden van de *dede* dat “deze gemeenschap nooit zijn zaak bij de rechtbank (heeft) afgehandeld” kunnen gezien worden als een bevestiging dat het om bemiddeling gaat. Eerder zagen we dat de autoriteit van de *dede* vrijwillig wordt aanvaard en hierboven dat een *dede* zich niet richt op het conflict, uit de woorden van de *dede* blijkt nu ook dat het gaat om een alternatief voor overheidsrechtspraak. Deze gegevens duiden allemaal op bemiddeling. Maar is het dat wel? Een van de criteria voor het onderscheid tussen rechtspraak en bemiddeling is of de neutrale derde zich richt op het selecteren en vaststellen van de normen die op het geval van toepassing zijn (rechtspraak), dan wel de achterliggende belangen en motieven door partijen laat expliciteren (bemiddeling).

In rechtspraak geschiedt de beoordeling van het geschil op basis van rechtsnormen en bepaalt de rechter welke normen in het conflict toepasselijk zijn (Eckhoff 1966: 161; Kocken 1999: 82-83).⁹ In de fragmenten hierboven blijkt de *dede* – impliciet dan wel expliciet – vele normen en regels te formuleren: ‘Onderbreek elkaar niet en luister naar elkaar’, ‘weggestuurd worden is een reden om boos te worden’, ‘ongenode aanwezigheid leidt tot boosheid bij anderen’, ‘ongenode gasten op een bestuursvergadering zijn geen reden om kwaad te worden’, ‘beweeg niet te veel met je handen’, ‘zaken op de *cem* moeten niet te lang duren’, ‘een klacht moet met getuigen worden onderbouwd’, ‘mensen zonder verantwoordelijkheid moeten geen bestuurstaken op zich nemen’ en ‘alevieten gaan niet naar de overheidsrechter’. Het moet wel opvallen dat de *dede* weliswaar vele normen stelt, maar dat geen enkele norm het conflict mogelijk zou kunnen beslechten. De drie normen die op het conflict betrekking hebben (‘weggestuurd worden is een reden om boos te worden’, ‘ongenode aanwezigheid leidt tot boosheid bij anderen’ en ‘ongenode gasten op een bestuursvergadering zijn geen reden om kwaad te worden’) geven door hun onderlinge

---

9 Hoewel deze formulering gebaseerd is op sociaalwetenschappelijke literatuur, is het nog maar de vraag of alle rechters daadwerkelijk en altijd een geschil op basis van rechtsnormen beoordelen. Freek Bruinsma stelt bijvoorbeeld dat de “postmoderne kadi het overheidsrecht gevoelsmatig op afstand” plaatst (Bruinsma 1995: 163).

strijdigheid geen oplossing voor het geschil. Schoon schip maken op de *cem* is zo gezien geen rechtspraak.¹⁰

Kenmerkend voor bemiddeling is de aandacht van de bemiddelaar of mediator voor de achterliggende belangen van partijen en/of hun emoties en behoeften. Een bemiddelaar of mediator tracht in de gesprekken met partijen over het conflict een gemeenschappelijk belang te vinden. Niet het conflict zelf is van belang, maar de verscholen of achtergehouden belangen of zelfs de belangen waarvan partijen zich niet bewust zijn (Eckhoff 1966: 158-161; Peper & Hogenhuis 2000: 16; Roberts 1979: 72-77). In de hierboven weergegeven fragmenten wordt echter niet over belangen van partijen gesproken. De *dede* zoekt of vraagt er niet naar, en partijen komen er ook zelf niet mee. Het enige belang dat een rol speelt en waar zowel de *dede* als anderen met woorden als 'jullie zullen verzoenen' en 'verzoenen is verplicht' naar verwijzen, is het belang van het bijwonen van de *cem*. Verzoenen is immers verplicht, anders worden de mannen eruit gezet. Zo gezien is schoon schip maken op de *cem* een soort bemiddeling (zij het geen conflictbemiddeling). Verderop in dit artikel zal echter blijken dat verzoenen geen 'gemeenschappelijk belang' is. Alleen de persoon die niet bereid is om te verzoenen, moet de *cem* verlaten. Wie wel bereid is om te verzoenen maar dat niet kan omdat de wederpartij niet wil, mag blijven.

Hoe loopt de zaak af? Met de omkering van de klacht – niet ik heb A beledigd, maar hij mijn verwante – heeft C hoog ingezet, maar hij verliest zijn inzet omdat geen van de aanwezigen die zich vervolgens met de zaak bemoeien, bevestigt dat zij beledigende woorden hebben gehoord. In het derde deel van de zaak zien we dat C de aftocht blaast. Hij verlaat de *cem*. Dan komt B in zicht, die al die tijd tussen A en C in heeft gestaan en zich tot dan toe niet met de zaak heeft bemoeid. A en B verzoenen. Het blijkt dat de andere aanwezigen op de *cem* een specifieke stem hebben in de afloop van deze zaak.

Derde deel van de zaak

D: (tegen C) Kijk mijn lieverd: als hij op deze weg heeft gescholden, dan ligt de heilige verantwoordelijkheid bij hem. Maar als jij onterecht hebt beschuldigd dan ligt de verantwoordelijkheid om jouw hals. Als hij gescholden heeft dan ligt de verantwoordelijkheid van deze weg om zijn hals. Als jij hier op deze weg een valse beschuldiging uit, dan moet de heilige verantwoordelijkheid om jouw hals blijven. Er kan niets nòg zwaarder zijn dan dit hoor!

---

¹⁰ Soms wordt een onderscheid gemaakt tussen bemiddeling als faciliterend en mediation als (mede) evaluerend (zie bijvoorbeeld de definitie op <http://www.state.oh.us/cdr/terms.htm>). Het gedrag van de *dede* is hier als evaluerend te betitelen.

A en C roepen elkaar iets toe, maar door het geroezemoes en een huilende baby in de zaal en door omstanders die luidkeels oproepen tot verzoening, zijn hun woorden onverstaanbaar.

D: De hele gemeenschap die hier is, luistert naar jullie. Jullie zijn ingewijden. We hebben iets begrepen of zijn iets overeengekomen, en dat kan verkeerd of goed worden begrepen. Als hij ontkent dat hij gescholden heeft dan moet hij gestraft worden door *Hızır* (een heilige; wvr).

A: Allah Allah! (Hij sanctioneert hiermee de woorden van de *dede*; wvr)

D: Als je gescholden hebt en dit tegelijk ontkent dan moeten de 12 imams je bestraffen!

A: Iedereen moet het horen!

D: Als je onterecht beschuldigt dan moeten ze je bestraffen.

Er volgt nog meer discussie en geroep van omstanders.

C: U moet me hier alstublieft uitzetten! Ik ben nu echt nerveus. Hij heeft een zaak hier gebracht die hier niet thuishoort. U zet me hier uit!

D: Waarom moet ik je hier uitzetten? Waarom? Wil je niet verzoenen? Ik zet je er niet uit!

C: Oké, dan ga ik er zelf uit. Ik bestraf mezelf.

D: Ik zeg dat je verzoent! (Hij pleegt overleg met enkele mensen in zijn nabijheid).

C: Ik verzoen hierna niet meer.

D: Oké dan. Wij dragen daarvoor niet de heilige verantwoordelijkheid.

Verskillende mensen roepen dat ze moeten verzoenen, maar de *dede* gaat de zaak afsluiten:

D: Vrienden, wij laten het hierbij. Nu, mijn vriend ... deze gemeenschap zal niet meer naar jullie luisteren. Het is genoeg. Jullie moeten verzoenen. Allen in deze gemeenschap zeggen steeds dat jullie moeten verzoenen. Vijandigheid is niet goed. Er werd niemand gedood, niemand is geslagen, dus wat is er eigenlijk in deze kwestie aan de hand?!

C: Ik verzoen absoluut niet met hem.

D: Dan is dit de verantwoordelijkheid die om jouw hals blijft hangen.

C: Goed, alle verantwoordelijkheid neem ik op me.

D: De heilige verantwoordelijkheid van de weg moet om je hals blijven zitten.

C: Ik ga weg en neem alle verantwoording.

D: Wij sturen je niet weg. Wij zeggen dat jullie verplicht zijn om te verzoenen.

C: Goed, ik ga weg.

D: Goed, ik heb niets meer te zeggen ...

C loopt weg en verlaat de ruimte waar de *cem* gehouden wordt. Na enige consternatie (er lopen enkele mensen achter hem aan) zet de *dede* de zaak met de twee overgebleven mannen A en B voort. Zij maken er verder weinig woorden meer aan vuil. Zij verzoenen zich na enkele woorden van B door elkaar te omhelzen en drie keer te kussen. Vele aanwezigen klappen in hun handen.

B: Zo wil onze weg het.

D: Niet klappen alstublieft, niet klappen. Je (tegen A en B) doet *niyaz*. (A en B doen *niyaz* en lopen vervolgens weg.) Loopt u nu niet weg, kom terug heren, kom kom kom. (A en B komen terug terwijl verschillende aanwezigen lachen.) Heel juist heren. ... U heeft het allemaal zelf kunnen zien, die andere man is weggegaan. Niemand heeft gezegd dat er iemand moest vertrekken, maar verzoening blijkt niet mogelijk. En dus heeft onze vriend besloten zichzelf een straf op te leggen. Ik heb hem niet gezegd dat hij weg moest gaan. Deze vrienden zijn wel bereid om te verzoenen. Daarom zitten ze hier. Ik vraag mij af, als de aanwezigen het voor het zeggen hadden gehad, wat hadden ze de twistende partijen dan voor straf opgelegd om de kilte uit de lucht te halen?

Verschillende aanwezigen roepen iets, maar het is onverstaanbaar.

D: Nou, wat vinden jullie dat we ze voor straf moeten opleggen? Ik laat het geheel aan jullie over, zoals het hoort.

Een man staat op: Is dit misschien een goede suggestie, *dede*: laat ze een donatie doen aan de vereniging. We eten immers veel slachtdieren. Laat ze de vereniging iets schenken, dat lijkt me het beste.

D: Wat zegt u?

Man: Laat ze de vereniging iets schenken.

D: Vrienden, zij die tekort geschoten zijn doen een donatie aan de vereniging. Allah Allah!

Iedereen: Allah Allah!

D: (Spreekt een onverstaanbare formule uit terwijl A en B *niyaz* doen; vervolgens:) Moge Allah Mohammed Ali u op uw weg begeleiden. Dat u uw haat en hoogmoed los moge laten. Huu voor de Waarheid Ali voor de gelovige.¹¹

---

11 *Gerçeğe hü mümine Ya-Ali*, zegt de *dede*. Huu (zoals in het Nederlands uitgesproken) zou letterlijk 'Hij' (God) betekenen (Birge 1937: 138), maar is ook de uitgestoten adem.

Kanttekeningen 3

Zoals hiervoor bij de tweede kanttekeningen aan de orde kwam, zou ‘verzoening’ op het eerste gezicht als ‘gemeenschappelijk belang’ aangemerkt kunnen worden. Uit bovenstaande fragmenten blijkt echter dat verzoenen om de *cem* bij te wonen geen gemeenschappelijk, maar een individueel belang is. Uit de gedragingen van A is immers af te leiden dat hij bereid is om met C te verzoenen, en daarom mag hij blijven – ook al kan hij niet met C verzoenen omdat C de *cem* verlaat.

De *dede* blijkt op de *cem* met zo goed als lege handen te zitten waar het gaat om het uitoefenen van druk of dwang op partijen. Behalve het individuele belang van partijen om de *cem* bij te wonen, doet hij een beroep op hun verantwoordelijkheid om het goede voorbeeld te geven en wijst hij hen op de heilige verantwoordelijkheid om te verzoenen.¹²

Na de verzoening van A en B vraagt de *dede* aan de aanwezigen om een passende straf. Dat gebeurt niet altijd. Behalve dat de gemeenschap een straf voorstelt, wordt het soms geheel aan partijen overgelaten om hun straf te bepalen, mogen zij soms zelf een voorstel doen dat vervolgens wordt gesanctioneerd, en het komt ook voor dat in het geheel niet over een straf wordt gesproken. De straf, zo blijkt uit deze zaak en andere observaties, heeft het karakter van een vergoeding of genoegdoening aan de gemeenschap.

Het opleggen van een vergoeding aan de gemeenschap na de verzoening is niet bij bemiddeling, maar eerder bij rechtspraak te plaatsen. De straf wordt immers door de *dede* en de gemeenschap *opgelegd*.

2. Schoon schip maken als rechtspraak

Een typering van de zaak van de ‘Belediging tijdens de vergadering’ als rechtspraak of bemiddeling – of iets er tussenin¹³ – wringt. Schoon schip maken kan als rechtspraak worden gezien, omdat de *dede* niet door partijen wordt gekozen maar in functie handelt, omdat hij op de *cem* niet geïnteresseerd is in de achterliggende belangen, motieven en behoeften van de partijen bij het conflict, omdat hij een straf oplegt en omdat hij het gebeuren op de *cem* voorstelt op gelijke voet met overheidsrechtspraak. Schoon schip maken kan echter ook als bemiddeling worden gezien, want de *dede* wordt vrijwillig door partijen aanvaard, de *dede* legt geen beslissing in het conflict aan partijen op, hij richt zich niet op het conflict, hij is gericht op verzoening, hij heeft geen pressiemiddelen, hij

---

12 Elders heb ik de religieuze kanten van het schoon schip maken op de *cem* getypeerd als ‘rechtspraak onder het voorteken van de Perfecte Mens’ (Van Rossum 2002).

13 Ook bij tuchtrechtspraak, arbitrage, bindend advies en dergelijke gaat het om de kenmerken die in dit artikel de revue zijn gepasseerd en die in de praktijk in meerdere of mindere mate aanwezig kunnen zijn.

evalueert aan de hand van normen en hij stelt het gebeuren op de *cem* voor als alternatief voor overheidsrechtspraak.

Maar nee, bemiddeling is het niet. Het blijkt helemaal niet te gaan over het conflict en niet over de belangen die partijen persoonlijk bij het conflict hebben en die zij gewaardeerd willen zien, niet over de emoties of de motieven van hun grieven, en de *dede* is niet op zoek naar een gemeenschappelijk belang dat partijen nader tot elkaar zou kunnen brengen. Is het dan rechtspraak? Nee, niet volgens de gangbare definities.

Ik stel voor om het schoon schip maken op de *cem* als ‘*cem*rechtspraak’ te betitelen. Door alevieten zelf wordt het gebeuren dat in gang wordt gezet met de formule van de *dede* om met grieven en schulden naar voren te treden, in termen van recht en rechtspraak begrepen en beschreven. Voor de ‘gewone alevieten’ draagt het gebeuren een ‘rechtskarakter’. Zij zien de *dede* doorgaans als een soort rechter en ook *dede*’s zien zichzelf wel zo. Alevitische schrijvers die het over de *cem*rechtspraak hebben, geven hun boeken en artikelen titels als ‘De volksrechters/rechtbanken bij de alevieten’ (*Alevilerde Halk Mahkemeleri* van Ismail Metin) en ‘Het rechtssysteem bij de alevieten’ (*Alivelikte Hukuk Sistemi/Das Rechtssystem bei den Aleviten* van Ali Yıldırım).

Alevieten zowel in Nederland, Duitsland als Turkije zeggen vaak dat zij niet naar de overheidsrechter stappen omdat zij hun zaken op de *cem*, en dus zelf afhandelen. Zij doelen dan op onderlinge conflicten en op zaken die niet ‘officieel’ vastgelegd hoeven te worden, want bij doorvragen zeggen ze wel gebruik te maken van de rechtbanken van de overheid voor kwesties als echtscheiding, het vastleggen van de eigendom van stukken land en in het geval van conflicten met buitenstaanders. Ook met deze voorbehouden echter, kan gezegd worden dat het voor alevieten zelf om *cem*rechtspraak gaat, dat wil zeggen om een formele vorm van conflictoplossing die in zicht komt als men er onderling en eventueel met een bemiddelende derde niet uitkomt. Dan stapt men niet naar de Nederlandse, Duitse of Turkse rechter.

Het idee van alevieten dat het op de *cem* gaat om een eigen vorm van rechtspraak, wordt in de wetenschappelijke literatuur (waar systematisch onderzoek naar de *cem* en de *cem*rechtspraak overigens ontbreekt) niet geproblematiseerd. Onderzoekers geven wel telkens met een begrip of een korte omschrijving de aard van deze rechtspraak aan. De Duitse sociologe Krisztina Kehl-Bodrogi is in haar studie uit 1988 *Die Kızılbaş/Aleviten, Untersuchungen über eine esoterische Glaubensgemeinschaft in Anatolien* van mening dat de alevitische rechtspraak “ähnelt einer weltlichen Gerichtsverhandlung” (Kehl-Bodrogi 1988: 213). De antropoloog Altan Gökalp noemt in *Une Minorité Chiite en Anatolie: Les Alevi* de *cem*rechtspraak een “office de l’interrogation”, dat zou werken als broederschapstribunaal (“s’agit d’un tribunal de confrérie”) waarvan de voornaamste functie zou zijn om ‘eenheid in de harten’ te brengen, omdat, aldus informanten van Gökalp, ‘men niet tot Allah kan komen als er geen eenheid in de harten is’ (Gökalp 1980b: 755). In zijn monografie van hetzelfde jaar noemt hij het schoon schip maken “un véritable tribunal tribal” dat “rend la justice ‘di-

vine” (Gökalp 1980a: 205) en in een korte notitie voor het tijdschrift *Droit et Cultures* “un proces rituel” en een “rituel de jugement communautaire” (Gökalp 1986: 145). De Franse deskundige op het gebied van de geschiedenis en de oorsprong van het alevitisme Irène Mélikoff, beschrijft in haar op schriftelijke bronnen gebaseerde studie *Hadji Bektach, un mythe et ses avatars* in enkele pagina's de belangrijkste elementen van de *cem*. Onderdeel van de *cem* bij alevieten op het platteland, zo schrijft zij, is het moment dat volgens haar *Dar-ı Mansur* wordt genoemd: “Cette partie relevait du droit tribal: le *Dede* jugeait les litiges, écoutait les plaignants, essayait de réconcilier les parties adverses et distribuait les pénitences et les punitions, selon la gravité des cas” (Mélikoff 1998: 211).

De hierboven genoemde auteurs, die van alle onderzoekers nog de meeste aandacht voor de *cem* hebben, duiden de rechtspraak op de *cem* aan als lijkend op wereldlijke rechtspraak, als broederschapstribunaal, als tribale rechtspraak en als ritueel (rechts)proces van de gemeenschap. Het is duidelijk dat deze onderzoekers hun *common sense* aanspreken en aansluiten bij de perceptie van alevieten zelf, en er daarom geen been in zien om te spreken over ‘rechtspraak’. Uit de analyse van de zaak van de Belediging tijdens de vergadering blijkt het rechtspraak te zijn die niet te plaatsen is met de begrippen en het theoretische kader dat voor conflictbemiddeling en -beslechting is gemaakt. Aangezien die conclusie geen uitzondering is, is het gangbare kader niet geschikt voor rechtsantropologisch onderzoek. Naar antropologisch gebruik en zoals andere rechtsantropologen spreken over de ‘Nandiwallah panchayat’, ‘Togolese vorstenrechtspraak’, ‘Navajo Peacemakers’ en ‘Aboriginal clan moot’ (zie noot 3), zullen we het daarom voortaan moeten hebben over ‘alevitische *cem*rechtspraak’.

Literatuur

- AUBERT, VILHELM (1967) Courts and conflict resolution. XI/1 *The Journal of Conflict Resolution*, 40-51.
- BIRGE, J.K. (1937) *The Bektashi Order of Dervishes*. Hartford: Hartford Deminary Press.
- BRUINSMA, FREEK (1995) *Korte gedingen. Een rechtssociologisch verslag*. Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink.
- ECKHOFF, TORSTEIN (1966) The Mediator, the Judge and the Administrator in Conflict-resolution. 10/1-2 *Acta Sociologica*, 148-172.
- GÖKALP, ALTAN (1986) Un Proces Rituel chez les Heterodoxes Alevi de Turquie: ‘La Nuit de l’Interrogatoire’. 11 *Droit et Cultures*, 145-147.
- GÖKALP, ALTAN (1980a) *Têtes rouges et bouches noires. Une Confrérie tribale de l’ouest Anatolien*. Paris: Société d’Ethnographie.
- GÖKALP, ALTAN (1980b) Une Minorité Chiïte en Anatolie: Les Alevi. 35/3-4 *Annales*, 748-763.

- HAYDEN, ROBERT M. (1999) *Disputes and Arguments amongst Nomads. A Caste Council in India*. Oxford: Oxford University Press.
- KEHL-BODROGI, K. (1988) *Die Kizilbas/Aleviten. Untersuchungen über eine esoterische Glaubensgemeinschaft in Anatolien*. Berlin: Klaus Schwartz Verlag.
- KOCKEN, JORIS (1999) De strijd tussen verzoeners: rechter versus mediator. In Joris Kocken en Agnes Schreiner (red.) *Onverzoenlijkheid* (themanummer Recht der Werkelijkheid), 77-93.
- MÉLIKOFF, IRÈNE (1998) *Hadji Bektach. Un Mythe et ses Avatars. Genèse et évolution du soufisme populaire en Turquie*. Leiden: Brill.
- METIN, ISMAIL (1992) *Alevilerde Halk Mahkemeleri*. Cilt 1. Istanbul: Alev Yayinevi.
- METIN, ISMAIL (1995) *Alevilerde Halk Mahkemeleri*. Cilt 2. Istanbul: Alev Yayinevi.
- NIELSEN, MARIANNE O. (1999) Navajo Nation Courts, Peacemaking and Restorative Justice Issues. 44 *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, 105-126.
- PEPER, B & S. HOGENHUIS (2000) Beter een goede buur ... Effecten van bemiddeling bij burenruzies. In M.L.M. Hertogh & L.E. de Groot-van Leeuwen (red.) *Na de uitspraak. Gevolgen van geschillenbeslechting* (themanummer Recht der Werkelijkheid), 15-32.
- ROBERTS, SIMON (1979) *Order and Dispute. An Introduction to Legal Anthropology*. Harmondsworth: Penguin Books.
- ROSSUM, WIBO VAN (2002) Cemrechtspraak als formeel-informele manier van conflictoplossing onder alevitische Turken. In: S.W.E. Rutten (red.) *Inpassing van islamitisch recht in Europese rechtssystemen; formele en informele vormen van geschillenbeslechting bij moslims*. (Teksten van het RIMO-symposium op vrijdag 7 juni 2002).
- ROSSUM, WIBO VAN (1999) Culturele minderheden en eigen vormen van rechtspleging; een rechtsantropologisch onderzoek naar het rechtspreken van alevitische Turken. 2 *Recht der Werkelijkheid*, 102-107.
- SCHREINER, AGNES (1990) *Roem van het recht*. Amsterdam: Duizend & Een.
- WILLIAMS, NANCY. M. (1987) *Two Laws. Managing disputes in a contemporary Aboriginal community*. Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies.
- YİLDİRİM, ALI (2001) Alevilikte Hukuk Sistemi. In Ismail Engin & Erhard Franz (hrsg.) *Aleviler/Alewiten*, Band 2, Hamburg: Deutsches Orient-Institut, 37-52.